

בין שתי אוטופיות

מיכאל אורן

רק אדם נרגן וחסר הומור יפסול את שובר הקופות האחרון של אדם סנדלר, הקומדיה אל תחטסקו עם זוהאן. מבקרת הקולנוע סטפני זאקרסקה את הסרט במגזין האינטרנטי Salon.com ושיבחה את ניסיונו לנתח את הסכסוך הישראלי-פלסטיני "ולגשר על פער שרובנו, למרבה הצער, כבר סבורים שאינו ניתן לגישור".¹ וסלי מוריס כתבה בבוסטון גלוב כי "שום סרט שראיתי השנה לא העניק לי הנאה זולה כמו הסרט הזה",² ואלכס דורן סיפר באתר Ugo.com כי צחק עד דמעות.³ זוהאן לכד גם את תשומת לבה של התקשורת הישראלית. בחדשות ערוץ 2 הוא כונה "הסרט הישראלי ביותר שהופק אי פעם באמריקה", ובאתר האינטרנט נכבד און־ליין נכתב כי "את תיאור הישראליות בסרט יקבל משרד ההסברה בזרועות פתוחות".⁴ סאם פרידמן כתב בטורו בג'רוזלם פוסט שזוהי "הפעם הראשונה שסרט אמריקני מבקש לצייר את דמותה של ישראל היום-יומית",⁵ ועורך העיתון דיוויד הורוביץ הגדיר אותו "הסרט הפרו-ישראלי הבוטה ביותר שיצא מאולפני הוליווד מאז אקסודוס".⁶

מה, אם כן, פרט לסלידה מחומוס – המשמש בסרט לסירוגין כמשחת שיניים, מזון לחתולים וחומר סיכוך ארוטי – יכול כבר לעורר התנגדות בקומדיה הבורלסקאית של סנדלר, המספרת על חייל קומנדו ישראלי המביים את מותו כדי לטפח קריירה של ספֶר בניו יורק? ודאי לא העובדה שהמדינה היהודית מוצגת בו כמסיבת חוף בלתי נגמרת, שוקקת חתיכות שזופות וגברברים בעלי דם חם. זוהאן עצמו הוא התגלמות הישראלי המאצ'ואיסט, שאינו חש צורך להתנצל על השימוש שהוא עושה בכוח פיזי כדי להשיג את

מבוקשו. אין ספק: דימויה של ישראל בסרט הזה שונה מאוד מן הייצוג המקובל שלה בקולנוע – מדינה מתבוססת בטרור שמגנייה הם יהודים מיוסרים ואכלי ספקות עצמיים. ובכל זאת, יותר מכל סרט אחר – אולי יותר מכל תוצר אחר של חרושת הבידור, על אחת כמה וכמה מבית יוצר יהודי – מבטא זוהאן שלילה גמורה של הרעיון הציוני.

אני אוהב את המדינה שלי", אומר זוהאן בתחילת העלילה, "אבל המלחמה – אין לזה סוף". בהמשך הוא שב ומביע את הרעיון הזה כשהוא אומר בצער: "לא יכולתי לסבול יותר את כל המלחמה הזאת. בשביל מה זה טוב?"; "נתתי כל כך הרבה בשביל המדינה", הוא מוסיף, "מתי כל זה ייגמר כבר?". הפתרון לתסכולו של זוהאן, כפי שאנו עתידים ללמוד עד מהרה, הוא פשוט: לעזוב את הארץ, לעקור לברוקלין ולהינשא לפלסטינית. בקולנוע של השנים האחרונות אין מחסור בדמויות של לוחמים וסוכנים ישראלים ממורמרים. אבנר, גיבור הסרט מיונן (2006) בבימויו של סטיבן שפילברג, ואייל, גיבור הסרט ללכח על המים (2004) – שובר הקופות הישראלי המצליח ביותר בכל הזמנים – שניהם אנשי מוסד שנואשו ממעגל האלימות בארצם ומבקשים להיחלץ ממנו. אך בעוד שאייל נשאר בישראל, אבנר מהגר לברוקלין – ממש כפי שעושה זוהאן.

החלטותיהם של אייל מן הצד האחד, ושל אבנר וזוהאן מן הצד האחר, אינן אמצעי דרמטי ותו לא. ללכח על המים בוידי ישראלי, איתן פוקס, ואילו שני הסרטים האחרים נוצרו בידי יהודים אמריקנים. הבחירות של גיבוריהם משקפות במידה רבה את המחלוקת בין יהודי ישראל ליהודי ארצות-הברית בשאלה איזו מן הקהילות יכולה להבטיח בצורה טובה יותר את הישרדותם הפיזית והרוחנית של היהודים בעידן החילוני הלא-יציב שבו אנו חיים. איזו ישות פוליטית, שואלים אותם סרטים, היא האוטופיה היהודית האולטימטיבית – מדינת ישראל או ארצות-הברית? מי מהן היא באמת הארץ המובטחת?

שאלות אלו חוזרות ועולות עוד משחר ימי הציונות. מי שהצביעה לראשונה על הפער בין החזון האמריקני לזה הציוני הייתה אמה לזרוס, המשוררת הניו יורקית היהודייה אשר כתבה את השורות החקוקות כיום על פסל החירות, "הבו לי את בניכם היגעים והעניים, ערב-רב של המונים כמהים לנשום כבני חורין". לזרוס הפכה לימים לאחת הפעילות הציוניות הראשונות באמריקה. נוכח הפרעות ביהודי רוסיה בשנת 1882, קראה ליהודים "לזכור את זעם

המכבים הכביר"; בקריאת "עורה ישראל, עור" היא דרבנה את בני דתה לכונן מחדש מדינה יהודית בארץ ישראל. אותה "ארץ לעקורי ארץ" עתידה הייתה לטענתה להשיב ליהודים את כבודם בעולם ולהגן עליהם מפני מאורעות דמים נוספים. המדינה היהודית, האמינה לזרוס, תעשיר את האנושות כולה בהישגיה התרבותיים והמדעיים ותשמש חוליה מקשרת בין מזרח ומערב. "העולם יצא נשכר לא פחות מעם ישראל", כתבה.⁷

בקריאתה לחידוש הריבונות היהודית בארץ ישראל החייתה לזרוס דחף יהודי קדום. אולם ההנהגה היהודית האמריקנית לא התאחדה סביב הדגל שהניפה המשוררת. למעשה, היא דחתה אותו כמעט פה אחד. "איננו מצפים לא לשיבה לארץ ישראל וגם לא להקמתה מחדש של... המדינה היהודית", הכריז איחוד הקהילות הרפורמיות בשנת 1885,⁸ והחוקר היהודי הקונסרבטיבי אברהם ס' אייזקס תקף את לזרוס על קריאתה ל"לאומיות נפרדת... בימים שבהם האנטישמים מבקשים ליצור את הרושם שהיהודים... אינם אלא ארץ ישראלים, שמים [ו]אורינטליים".⁹ גם הרבנים האורתודוקסים דחו את ניסיונה של לזרוס לשים קץ לגלות – שנגזרה על היהודים מידי שמים – והאשימו אותה כי היא נוטלת לעצמה שלא כדין את הפררוגטיבה הבלעדית של הקדוש ברוך הוא. ואכן, פרט לכמה סטודנטים רדיקליים מהרווארד ומקולומביה, נשבו רק מתי מעט מיהודי ארצות-הברית בקסמיה של הציונות.

רוב הציונים בני אותו הדור, ובהם לזרוס, לא דחקו ביהודי ארצות-הברית לעלות לארץ ישראל, ואין זה פלא שיהודי אמריקה מיאנו אף לשקול את האפשרות הזאת. לדידם, המדינה היהודית של לזרוס נועדה לשמש לכל היותר מקלט ליהודי רוסיה, בשעה שהם עצמם ימשיכו לחיות ב"מישורים הפסטורליים של טקסס ובעמקים המוזהבים שלמרגלות הרי הסיירה".¹⁰ לואיס ברנדייס, המשפטן הדגול שעמד בראש הפדרציה הציונית האמריקנית, התנגד אף הוא לווייתור על העולם החדש לטובת העולם הישן עד מאוד: "כל יהודי אמריקני המסייע לקידום ההתיישבות היהודית בארץ ישראל – גם אם... הוא או צאצאיו לא יתגוררו שם לעולם – הוא אדם טוב יותר ואמריקני טוב יותר", כתב.¹¹ הפדרציה שבראשה עמד התגאנתה במניין החברים בה – כעשרת אלפים במספר – אולם הם היו מיעוט זניח בתוך כשלושה מיליון היהודים שחיו באמריקה בשנת 1912. מבין כמעט מאתיים צירים שהשתתפו בקונגרס הציוני הראשון בבזל בשנת 1897, ארבעה בלבד נשלחו מארצות-הברית. הזהירות שגילו היהודים האמריקנים כלפי הציונות נבעה בעיקר מחששם פן יואשמו בנאמנות כפולה, ומשאיתם להתערות בארץ שמייסדיה הפוריטניים

עיצבו את דמותה כ"ישראל החדשה". ואולם, ביסודו של דבר היה כאן עניין עמוק עוד יותר: יהודי ארצות-הברית האמינו באמת ובתמים שה"גולדענע מדינה" היא המסגרת האולטימטיבית המאפשרת את המשך הקיום היהודי – שיאו של חיפוש בן אלפי שנים. גם אם מספרם של יהודי אמריקה ילך ויתמעט, הם יוכלו להמשיך להתפלל כשפניהם לירושלים ולחגוג את חגיהם על פי לוח השנה היהודי. הישועה תימצא ליהודים לא בארץ זבת חלב ודבש, כי אם בביתם של החופשיים והאמיצים.

אמונה זו היא שעמדה ביסוד היחס האמביוולנטי – ולעתים העוין ממש – שגילו רוב הארגונים הגדולים של יהודי ארצות-הברית כלפי הציונות במהלך המחצית הראשונה של המאה העשרים. יהודי אמריקה אמנם הקימו בתי ספר ובתי חולים בארץ ישראל ומימנו את ייעורה, אך הרעיון להחליף את המדרכות של קליבלנד או של ברוקלין באדמות פתח תקווה או אפילו ירושלים נחשב בעיני רבים מהם לחילול הקודש. היהודים שהגיעו לארץ ישראל מארצות-הברית – כמו גולדה מאירסון (לימים מאיר), יהודה מאגנס והנרייטה סולד – היו היוצא מן הכלל המעיד על הכלל. הם מנו לא יותר מ־0.3 אחוזים מן היישוב היהודי בארץ ישראל לפני הקמת המדינה.

רק השואה – ותחושת האשם של יהדות ארצות-הברית עקב כישלונה להציל את יהודי אירופה – הצליחו לעורר את הרגש הציוני באמריקה. בכל עיר גדולה נערכו אסיפות המונים למען הקמת מדינה יהודית, והבית הלבן הוצף במברקים פרו-ציוניים שנשלחו בידי אזרחים. ברם, אפילו אז המשיכו רבים מן הארגונים היהודיים האמריקניים לשמור על ריחוק מן המפעל הלאומי של הקמת מדינה בציון, והתנגדו לכל קריאה לעלייתם של יהודי צפון אמריקה לארץ ישראל. למעשה, ברגע שארצות-הברית הכירה בעצמאותה של ישראל, שכך פרץ הפעלתנות של היהודים האמריקנים והם אימצו עמדה פאסיבית, שתוארה לימים בפי ארתור הרצברג בשם "צפייה בישראל" – הם הקפידו לעקוב אחר החדשות מן המדינה היהודית, נהגו להצביע בעד פוליטיקאים פרו-ישראלים ומקצתם אף ביקרו בארץ הקודש, אך הם לא העלו בדעתם לעקור לשם. בשנת 1956, כאשר ממשל אייזנהאואר איים בסנקציות על ישראל אם תעז לפלוש לשטח מצרי, לא פצו יהודי ארצות-הברית את פיהם.

יְהוּדֵי אַמְרִיקָה לֹא אֵימְצוּ אֶפּוֹא בְּרוּבָם הַמְכַרֵּעַ אֶת הַצִּיּוֹנוֹת, וְאִילוּ הַצִּיּוֹנִים, מִצַּדָּם, דָּחוּ אֶת אַמְרִיקָה בְּצוּרָה גּוֹרֶפֶת עוֹד יוֹתֵר. מִנְקוּדַת הַמִּבְטָה הַצִּיּוֹנִית, שֶׁפִּסְלָה אֶת אֹפְצִיית הַקִּיּוּם הַיְהוּדִי בַּגּוּלָה, אֶרְצוֹת־הַבְּרִית הֵייתָה וְנִשְׁאָרָה אֲנוֹמָלִיָּה: מְדִינָה מוֹדֶרְנִית, נוֹצְרִית בְּרוּבָה הַגְּדוֹל, שֶׁהִפְרִידָה דֵּת מִמְדִּינָה, סִיפְקָה מִקְלָט לְמִילִיוֹנֵי פְּלִיטִים יְהוּדִים וְהַצִּיעָה לָהֶם שׁוּיוֹן מֵלֹא וְהַזְדַּמְנוּוֹת בְּלִתי מוֹגְבֻלוֹת – בְּאוֹפֵן תִּיאוֹרֶטִי, לִפְחוֹת. מִרְבִּית הַמְנַהֲיָגִים הַצִּיּוֹנִים הָרֵאשׁוֹנִים לֹא נִיסוּ לְהַתְמוּדָד עִם הַחֲרִיג הַמְשׁוֹנָה הַזֶּה, אֲלֵא בַּחֲרוּ לְהַתְעַלֵּם מִמֶּנּוּ. תִּיאוֹדוֹר הַרְצַל לֹא בִיקַר מְעוֹלָם בְּאַרְצוֹת־הַבְּרִית וְגַם לֹא הִכִּיר בִּיחּוּדָה שֶׁל הַחוּוִיָּה הַיְהוּדִית הָאֲמֵרִיקָנִית. אֶפִּילוּ דוֹד בֶּן־גּוֹרִיוֹן, שֶׁעָשָׂה חֶלֶק גְּדוֹל מִימֵי מַלְחַמַת הָעוֹלָם הָרֵאשׁוֹנָה בְּנִיו יוֹרֵק, לֹא הִתְעַמַּת מְעוֹלָם עִם הָאֲתַגֵּר שֶׁהַצִּבָּה הָאוֹפְצִיָּה הָאֲמֵרִיקָנִית לְרַעִיוֹן הַצִּיּוֹנִי. הוּא הָעֵדִיף לְדַבּוֹק בְּעִיקְרוֹן שֶׁל "שְׁלִילַת הַגְּלוּת" – בְּלִי לְהַבְחִין בֵּין פְּרִיז, קִיִּב וּבּוֹסֶטוֹן. "בְּאַמְרִיקָה אֵין צִיּוֹנִים", הִתְפַּלֵּל פְּעַם, "רֵק יְהוּדִים".

צִיּוֹן אוֹלִי שֶׁלָּלָה אֶת אַמְרִיקָה מִטְעֵמִים אִיִּדְאוֹלוֹגִיִּים, אֲךָ הֵיא מְעוֹלָם לֹא הַחֲרִימָה אוֹתָה מִבְּחִינָה כְּלִכְלִית אוּ פּוֹלִיטִית. מִימֵי הַנְּדָבָן יְהוּדָה טוֹרוּ מִנִּיו אוֹרְלִינְס, שֶׁמִּימֵן אֶת הַקַּמַּת הַשְּׁכוֹנוֹת הַיְהוּדִיּוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת מַחוּץ לְחוֹמוֹת יְרוּשָׁלַיִם, וְעַד לְזַמְנּוֹ שֶׁל נֵתָן שְׁטְרָאוּס – בְּעִלְיָה שֶׁל רֶשֶׁת הַכְּלָבוּ 'מֵיִסִּיס', שֶׁעַל שְׁמוֹ קְרוּיָה הָעִיר נִתְּנָה – הַתְּקַבֵּל תְּמִיד כֶּסֶף שֶׁל יְהוּדִים אֲמֵרִיקָנִים בְּבִרְכָה אֲצֵל יְהוּדֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאַמֵּנָם, חֲמִישִׁים מִלִּיוֹן הַדּוֹלָרִים שֶׁגִּיִּסָּה גּוֹלְדָה מֵאִיר בְּאַרְצוֹת־הַבְּרִית בִּשְׁנַת 1948 מִילָאוּ תְּפִקִּיד מְכַרֵּעַ בְּהַצְלַחַת מֵאַבְקָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְעַצְמָאוֹת. עוֹד בְּשְׁנוֹת הַשְּׁלוּשִׁים הַשְּׁכִיל בֶּן־גּוֹרִיוֹן לְהַבִּין כִּי מִי שֶׁתְּקַבֵּעַ אֶת גּוֹרְלָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא תִהְיֶה בְּרִיטָנְיָה אֲלֵא אֶרְצוֹת־הַבְּרִית. לְמוֹתֵר לְצִיּוֹן שֶׁהַקְּרִיאָה הַרְשָׁמִית הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל הַהִנְהָגָה הַצִּיּוֹנִית לְהַקְמַתָּה שֶׁל מְדִינָה יְהוּדִית לֹא נִשְׁמַעָה בְּלוֹנְדוֹן וְאֵף לֹא בִירוּשָׁלַיִם, אֲלֵא בְּמִלּוֹן בִּלְטָמּוֹר הַנִּיו יוֹרְקִי בִּשְׁנַת 1942.

יְהוּדֵי אַמְרִיקָה שֶׁלְּשָׁלוּ מִטְבְּעוֹת לְקוֹפּוֹת הַקְּרָן הַקִּיִּמַת וְרִקְדוּ הוֹרָה בַּחֲתוֹנוֹתֵיהֶם, וְהִישְׁרָאֵלִים קְרָאוּ כֶּפֶר נוֹעַר עַל שְׁמוֹ שֶׁל הַמְנַהֲיָג הַצִּיּוֹנִי הָאֲמֵרִיקָנִי אַבָּא הַלֵּל סִילְבֵר וְקִיבוּץ עַל שְׁמוֹ שֶׁל בְּרַנְדִּיִּיס (עֵינֵן הַשׁוֹפֵט), אֲךָ אֵלָה גַּם אֵלָה הוֹסִיפוּ לְטַעוֹן שְׁבִידֵיהֶם הַמִּפְתַּח לְפִתְרוֹן הַבְּעִיָּה הַיְהוּדִית. הִישְׁרָאֵלִים הַצִּיּוֹנוֹתִים כְּרָאִיָּה לְצַדְקַתָּם אֶת שִׁיעוּרֵי הַהִתְבּוֹלְלוֹת מְרִקֵיעֵי הַשְּׁחָקִים וְאֶת הָעִלְיָה הַחֲדָה בְּנִישׁוּאֵי הַתְּעוּרֻבַת בְּקֶרֶב הַיְהוּדִים הָאֲמֵרִיקָנִים, וְהַזְכִּירוּ גַּם אֶת אִדְשׁוֹתָה שֶׁל אֶרְצוֹת־הַבְּרִית לְסַבְּלָם שֶׁל הַיְהוּדִים בְּמַלְחַמַת הָעוֹלָם הַשְּׁנִיָּה. הַיְהוּדִים

באמריקה, בתגובה, ציינו את מספר האבידות ההולך וגובר בישראל – אותה מדינה שהתיימרה להעניק מקום מקלט ליהודים – והצביעו על התנהגותו פורקת העול של הנוער הישראלי החילוני-להכעיס, ה"מתקרב למצב של גוי דובר עברית", בלשונו המזלזלת של הרב הרצברג.¹² במשך שנים רבות דבק בישראלים שהיגרו לארצות-הברית כינוי הגנאי "יורדים", בעוד שהיהודים אשר עלו מאמריקה לישראל נחשבו בעיני רבים ל"תלושים", או גרוע מכך – למטורפים.

ההתנגשות בין שתי האוטופיות היהודיות נידונה באופן כמעט רשמי בתכתובת שהתנהלה בשנת 1950 בין ראש הממשלה דאז, דוד בן-גוריון, לנשיא הוועד היהודי האמריקני, ג'ייקוב בלאוסטין. הוויכוח נסב על השאלה האם ישראל מייצגת את יהודי העולם, כפי שגרס בן-גוריון, או שמא יש ביכולתה של יהדות אמריקה לדבר בשם עצמה, כטענתו של בלאוסטין. אבל ביסוד המחלוקת עמדה קושיה עמוקה יותר: מי מהשתיים, ישראל או ארצות-הברית, היא ציון האמיתית – קץ ההיסטוריה היהודית, במושגיו של פוקויאמה. "היהודים האמריקנים דוחים בכל תוקף את הטענה שהם חיים בגלות", כתב בלאוסטין. "בעיני היהודים האמריקנים אמריקה היא הבית". מתוך צורך נואש בכספי התרומות, נסוג בו בן-גוריון מעמדתו וחדל להציג את ישראל כנציגה המוסמכת של העם היהודי; הוא הודה כי המדינה היהודית "מדברת רק בשם אזרחיה" וכי היהודים האמריקנים "אינם חייבים בנאמנות פוליטית לישראל". בתמורה התחייב בלאוסטין כי יהודי ארצות-הברית – "במסגרת אזרחותם האמריקנית" – ימשיכו לסייע לישראל מבחינה כספית.¹³

ההתכתבות בין בן-גוריון לבלאוסטין קבעה את אופי היחסים בין ישראל ליהדות אמריקה למשך שבע-עשרה השנים הבאות. ישראל נמנעה מלקרוא תיגר בפומבי על הלגיטימיות של התפוצה האמריקנית, ויהודי ארצות-הברית תרמו ביד רחבה לביסוסה ולחיזוקה של המדינה היהודית. ישראל המשיכה להציע אזרחות אוטומטית לכל יהודי התפוצות במסגרת חוק השבות, אך יהודי אמריקה דחו ברובם את ההצעה. ואז פרצה מלחמת ששת הימים.

מלחמת ששת הימים הפכה את ישראל בן-לילה ממדינה נצורה, הנלחמת על קיומה מול צבאות ערב, למעצמה אזורית שתותחיה מאיימים על כמה בירות ערביות ודגלה מתנוסס על הר הבית. המהפך שהתרחש במעמדה של ישראל שינה באחת גם את מעמדם של יהודי אמריקה, שזכו להעצמה חסרת

תקדים. הנס הצבאי שחוללה ישראל אפשר ליהודים האמריקנים לזקוף את ראשם – אף כי ספק אם קודם לכן הילכו בקומה שחוחה. מכל מקום, הודות לברית שהתפתחה בין אמריקה לישראל, הם יכלו למלא עתה אחר הצו של ברנדייס ולתמוך ללא סייג בציונות, וכך להפוך אפילו ל"אמריקנים טובים יותר". הניצחון העניק ליהודי אמריקה גם כוח רב בפוליטיקה הפנימית, בעיקר באמצעות הקונגרס, שאישר סיוע רחב היקף לישראל. איפא"ק, השדולה האמריקנית למען ישראל, שנוסדה עוד בשנת 1953, הפכה לגורם רב-השפעה במדיניות החוץ של וושינגטון רק באמצע שנות השבעים, לאחר שהמדינה היהודית כבר התייצבה בראש רשימת מקבלות הסיוע של ארצות-הברית. בניגוד להאשמה האנטי-ציונית הרווחת, שלפיה ישראל חבה את עוצמתה לכוחה של יהדות אמריקה, דווקא כוחה של יהדות אמריקה הוא שהתעצם בזכותה של ישראל.

ובכל זאת, למרות ההעצמה ההדדית, בין שתי האוטופיות עדיין ניצבה מחיצה. הארגונים היהודיים האמריקניים אמנם היו פרו-ישראליים ללא סייג, אך עמדו בסירוב לראות בעלייה אפשרות ראויה, או אפילו תקפה. הם גינו בכל פה את ג'ונתן פולארד, היהודי האמריקני שריגל למען ישראל ונידון למאסר עולם, והדגישו שנאמנותם נתונה בראש ובראשונה לאמריקה ולא למדינה היהודית. הישראלים, מצדם, נמנעו מלערער על זכותם של יהודים אלו לחיות בארצות-הברית. ועם זאת, הם לא חדלו מעולם לחלום שיום יבוא ויהודי אמריקה יעלו לישראל בהמוניהם – עלייה שהיקפה ועוצמתה יעמידו בצל אפילו את ההגירה ממדינות ברית-המועצות לשעבר.

רמז לעומק השסע בין הקהילות צץ ועלה באמצע שנות התשעים, בעקבות זימתו של נשיא המדינה דאז, עזר ויצמן, לכונן אמנה חדשה של העם היהודי. במסגרת האמנה אמורה הייתה ישראל להכיר באותנטיות של החיים היהודיים בגולה בתמורה להכרתן של התפוצות בעלייה כאמצעי בר קיימא להבטחת ההמשכיות היהודית. הקהילות היהודיות בדרום אמריקה ובאירופה אימצו ברובן את היזמה בהתלהבות, אך מנהיגיה של יהדות ארצות-הברית נרתעו. נימוקיהם היו זהים לטיעונים שהשמיע בלאוסטין עשרות שנים קודם לכן: יהודי אמריקה, כך טענו, אינם חיים בגלות וישראל אינה מולדתם. נציגי ישראל לא יכלו לוותר על הבלעדיות הציונית ונסוגו מתכניתו של ויצמן. האמנה לא נחתמה.

בראשית המאה העשרים ואחת ניטשטשו מקצת הגבולות בין האוטופיה היהודית-אמריקנית ובין האוטופיה הישראלית. יהדות אמריקה שיגרה לישראל המוני צעירים במסגרת פרויקט 'תגלית', ובכך הודתה במובלע כי מסע בן עשרה ימים לישראל יכול לתרום לתחושת הסולידריות היהודית של בני

הנוער יותר מעשר שנות לימוד בבית ספר עברי בארצות-הברית. גם בישראל חל שינוי תודעתי מסוים: ישראלים המהגרים לארצות-הברית סובלים פחות מכינוי הגנאי "יורדים". שיעורי העלייה מצפון אמריקה לישראל נותרו צנועים – למרות מאמציהם הכבירים של ארגונים דוגמת 'נפש בנפש' – אך הקהילה היהודית האמריקנית נוטה כיום לזלזל פחות במבקשים לעקור לישראל. למרבה הצער, רבים מהישראלים עצמם מוסיפים לראות בעולים מאמריקה אנשים לא-מאוזנים.

ואולם, לצד גילויי התקרבות אלו בין הקהילות התרחש תהליך מקביל של התרחקות. ישראל, שכבר זכתה בכורה והדיחה את ארצות-הברית ממעמדה כמרכז היהודי הגדול בעולם, הולכת ומפתחת במהירות זהות לאומית שאינה תלויה בתפוצות. צעירים ישראלים רבים ממירים את ההשפעות התרבותיות של אמריקה באלו של הודו, סין והמזרח התיכון. אפילו כלכלת ישראל, הצומחת כיום בשיעור של יותר מחמישה אחוזים לשנה, משתחררת בהדרגה מתלותה בסיוע האמריקני.

בה בעת, גם יהודי אמריקה נעשו תלויים פחות בישראל מבחינה אידיאולוגית ורגשית. תופעה זו ניכרת כיום במיוחד בקרב יהודים אמריקנים צעירים, שאינם זוכרים את מלחמת ששת הימים ונחשפים מדי יום לדיווחים תקשורתיים על התנהגות החיילים הישראלים בשטחים ולתמונות החורבן שחוללה פעילותה של ישראל בלבנון. רק מחציתם, על פי אחד המחקרים האחרונים, חשים בנוח עם רעיון המדינה היהודית, ומעטים עוד יותר סבורים כי חיסולה של ישראל יהיה עבורם אירוע טראומטי. אפשר להבין אפוא את קבלת הפנים הנלהבת שלה זכה הרומן פרי עטו של מייקל שייבון, ההרפתקאות המדהימות של קוואלייר וק"י,¹⁴ בקרב יהודים אמריקנים רבים. גיבורי הרומן, המתרחש בשנת 1948, הם שני אמני קומיקס יהודים אמריקנים, אך אין בו זכר לשש מאות אלף גיבורים יהודים עשויים בשר ודם שנאבקו למען הקמת מדינתם באותה שנה. יהודים אמריקנים הגיבו בתרועות גם לאיגוד השוטרים היידיים של שייבון,¹⁵ המתאר עולם דמיוני שבו ישראל אינה קיימת, אף שמזימות ציוניות רוחשות בו מתחת לפני השטח. יהודי אמריקה, שבעבר רוו נחת מהישגיה הצבאיים של ישראל, יכולים היום להצביע בגאווה על בתי כנסת באקדמיות הצבאיות של וֶסט פּוֹינט ושל אנאפוליס, שעליהם מתנוססים צבעי הדגל האדום-לבן-כחול – לא הכחול-לבן. והוליווד יכולה להפיק סרט כמו הפטיש העברי (2003) בבימויו של ג'ונתן קסלמן – קומדיית סלפסטיק על בלש יהודי אמריקני המפתה נשים ומנצח אויבים, מבלי שיזדקק לעזרה מלוחמים ישראלים דוגמת זוהאן.

אל תתעסקו עם הזוהאן הוא הביטוי הבוטה ביותר של השקפת העולם העומדת ביסוד האוטופיה היהודית-אמריקנית. שלא כמו הסרט מִינְכֵן, המתאר את ישראל כארץ רדופה וחסרת חיות ואת ברוקלין כמעין גן עדן עליז, בקומדיה של אדם סנדלר דווקא ישראל היא ארץ החלומות ואילו ברוקלין היא שדה קרב של ממש. ובכל זאת, זוהאן מעדיף את אמריקה. "כל המלחמות האלה – בשביל מה זה טוב?" הוא שואל. ובכן, אפשר לחשוב על כמה סיבות טובות: הבטחת המשכיותה של היסטוריה בת שלושת אלפים שנים, תחייתה של התרבות הלאומית העברית והגנה על העצמאות המדינית היהודית. אבל הצורך של זוהאן להגר לאמריקה גובר על כל השיקולים הללו. באמריקה הוא יודע בדיוק בעד מה הוא נלחם – על ההזדמנות להינשא ללא-יהודיה ולעצב תסרוקות בקניון.

א נתוני סקוט, עיתונאי ומבקר קולנוע בניו יורק טיימס, דייק מאוד כשהכתיר את זוהאן כקומדיה הפוסט-ציונית המוצלחת ביותר שראה אי פעם.¹⁶ "זוהאן איננו סרט פרו-ישראלי וגם לא פרו-פלסטיני", כתב אריק קוהן באתר Cinematical, "הוא פרו-אמריקני".¹⁷ בדרכו הנאיבית וקלת הדעת, הסרט מנסה אולי לגשר על הפער בין ישראלים לפלסטינים, אך הוא רק מדגיש את המרחק המפריד בין ישראלים ליהודים אמריקנים. למרבה הצער, תהום עדיין פעורה בין שתי האוטופיות המנוגדות הללו, בין המתכונים השונים כל כך לחירות ולהשרדות יהודית.

מיכאל אורן הוא היסטוריון ועמית בכיר במרכז שלם בירושלים.

הערות

1. Stephanie Zacharek, "You Don't Mess with the Zohan," *Salon.com*, June 6, 2008, www.salon.com/ent/movies/review/2008/06/06/zohan.
2. Wesley Morris, "Hairy Situations," *The Boston Globe*, June 6, 2008, www.boston.com/movies/display?display=movie&cid=10847.
3. Alex Dorn, "You Don't Mess With The Zohan Review," *Ugo.com*, www.ugo.com/ugo/html/article/?id=18699.
4. אורון שמיר, "סרט בורקס אמריקאי", עכבר און־ליין, 22 ביוני, 2008, www.mouse.co.il/CM.articles_item,514,209,24439.aspx.
5. Samuel Freedman, "In the Diaspora: Rak b'America," *Jerusalem Post*, June 20, 2006, www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1212659718735&pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull.
6. David Horowitz, "Editor's Notes: YES STARS Beats a Tonsorial Zionist Gagfest," *Jerusalem Post*, June 26, 2008, www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1214492517232&pagename=JPost%2FJPArticle%2FShowFull.
7. Emma Lazarus, "The Banner of the Jew," in *The Poems of Emma Lazarus*, vol. 2 (Boston: Riverside, 1889), pp. 10–12. (להלן שיריה של אמה לזרוס).
8. "The Pittsburgh Platform," Declaration of Principles: 1885 Pittsburgh Conference, www.zionism-israel.com/hdoc/Pittsburgh_Platform_1885.htm.
9. Abram S. Isaacs, "Will the Jews Return to Palestine," *Century* 26:1 (May 1883).
10. Emma Lazarus, "By the Water of Babylon, Part V. Currents" בתוך שיריה של אמה לזרוס, עמ' 64.
11. Louis D. Brandeis, *Brandeis on Zionism: A Collection of Addresses and Statements* (Washington: Zionist Organization of America, 1942), p. 28.
12. ארתור הרצברג, "יתרונותיה של אי־נחת יהודית", הארץ, 30 ביוני, 1995.
13. "An Exchange of Views: American Jews and the State of Israel," in *American Jewish Year Book* 53 (1952), p. 567.
14. מייקל שייבון, ההרפתקאות המדהימות של קוואליד וקליי, תרגמה אלינוער ברגר (תל אביב: עם עובד, 2003).
15. מייקל שייבון, איגוד השוטרים היידיים, תרגם משה רון (תל אביב: עם עובד, 2007).
16. A.O. Scott, "Watch Out, He's Packing a Blow-Dryer," *New York Times*, June 6, 2008, <http://movies.nytimes.com/2008/06/06/movies/06zoha.html>.
17. Eric Kohn, "Fan Rant: Adam Sandler, Republican Actor," *Cinematical*, June 3, 2008, www.cinematical.com/2008/06/03/fan-rant-adam-sandler-republican-actor.